

ביחד או לחוד? תכנית הליבה והשסע הדתי-חילוני בישראל

מִזְדָן קוֹרֶשׁ*

מבוא

מטרת מאמר זה לבחון את המאבק המתחולל במדינת ישראל מסוף שנות התשעים של המאה הקודמת סביב הדרישה ליישום תכנית ליבה חינוכית בחינוך החרדי. מאבק זה ישמש מקרה בוחן לבחינת אופיים של דפוסי השסע הדתי-חילוני, באמצעות תאוריות רלוונטיות.

תיאור נרחב של השסעים בחברה הישראלית הוציעו הורוביץ וליסק, אשר פירטו את מאפייניהם ואת המניעים העומדים בבסיסם.¹ בין חמשת השסעים שתיארו בלט השסע הדתי-חילוני כמפלג את החברה היהודית בישראל.² אופי דפוסי של השסע הדתי-חילוני בחברה ובמערכת הפוליטית בישראל בדור האחרון היה סלע מחלוקת בין דון-יחיא ובין זיסר וכהן.³ דון-יחיא טען כי דפוסי השסע הדתי-חילוני נותרו בתחומיה של 'דמוקרטיה הסדרית', אשר מתאפיינת בשימור המצב הקיים,⁴ ואילו זיסר וכהן טענו כי דפוסי משתנים

* המאמר מבוסס על עבודה לתואר שני שנכתבה בקורס 'נושאים נבחרים בפוליטיקה הישראלית' בהנחייתו של ד"ר אייל ברנדייס, המחלקה למדעי המדינה, אוניברסיטת בר-אילן.

1 דן הורוביץ ומשה ליסק, מצוקות באוטופיה: ישראל – חברה בעומס יתר, עם עובד, תל אביב 1990.

2 שם, עמ' 91-92.

3 אליעזר דון-יחיא, הפוליטיקה של ההסדרה: יישוב סכסוכים בנושאי דת בישראל, מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות, ירושלים 1997; ברוך זיסר ואשר כהן, 'דמוקרטיה הסדרית לדמוקרטיה משברית: המאבק על הזהות הקולקטיבית בישראל', פוליטיקה, 3 (1999), עמ' 9-25; ברוך זיסר ואשר כהן, מהשלמה להשלמה, שוקן, תל אביב 2003.

4 Arend Lijphart, 'Consociational Democracy', *World Politics*, 21 (2), 1969, pp. 207-225

ומתאימים להגדרה של 'דמוקרטיה משברית', המתאפיינת בערעור על המצב הקיים.⁵

סוגיית החינוך היא סוגיה מרכזית במדינה שכולט בה השסע הדתי-חילוני,⁶ ואף נטען כי היא הסוגיה המכריעה ביותר בתחום זה כמעט בכל מדינה שקיים בה פילוג על רקע דתי.⁷ תיאור נרחב של התמורות שהתחוללו בתחום החינוך בשנותיה הראשונות של מדינת ישראל ושעיצבו את קווי היסוד המנחים את מערכת החינוך עד היום סיפקו צמרת ודון-יחיא.⁸ מתיאוריהם עולה כי על אף הניסיון לבטל את הזרמים בחינוך בשנותיה הראשונות של המדינה, עוגן בה מעמד של שלושה זרמים שונים: הזרם הממלכתי, הזרם הממלכתי-דתי וזרם החינוך החרדי שאינו ממלכתי. השלכות קיומו של זרם החינוך החרדי נחקרו לא מעט,⁹ אך לנוכח המחלוקת שנתגלעה סביב הדרישה ליישם תכנית ליבה במוסדותיו, ישנה חשיבות רבה לעריכת מחקר מעמיק בסוגיה זו. העובדה כי מאבק זה נמשך מסוף שנות התשעים עד עתה, יש בה כדי להעיד על חשיבותו הרבה של הנושא. כדי לחקור סוגיה זו, יתמקד המחקר בדרישה ליישום תכנית הליבה בחינוך החרדי, בתגובות השונות לדרישה זו ובניסיונות לגבש תכנית כזו. המאבק סביב תכנית הליבה ייחקר כדי לעמוד על אופי הדפוסים שהוא מתקיים בהם ולהכריע אם דפוסים אלה הסדריים או משבריים.

השסע הדתי-חילוני – בין הסכמיות למשבריות

כאמור, הורובין וליסק ציינו חמישה שסעים שהם סלעי מחלוקת בחברה הישראלית: השסע הדתי-חילוני, השסע הלאומי, השסע הערתי, השסע

- 5 יסר וכהן, 'דמוקרטיה הסדרית לדמוקרטיה משברית', עמ' 11.
- 6 אליעזר דון-יחיא, משבר ותמורה במדינה חדשה: חינוך, דת ופוליטיקה במאבק על העלייה הגדולה, יד יצחק בן-צבי, ירושלים 2008.
- 7 Arend Lijphart, *The Politics of Accommodation: Pluralism and Democracy in the Netherlands*, University of California Press, California 1968, p. 118
- 8 צבי צמרת, עלי גשר צר: החינוך בישראל בשנות המדינה הראשונות, המרכז למורשת בן גוריון, קריית שדה-בוקר 1997; אליעזר דון-יחיא, משבר ותמורה במדינה חדשה.
- 9 שחר אילן, חרדים בע"מ: התקציבים, ההשתמטות ורמיסת החוק, כתב, ירושלים 2000; נילי מארק, 'השקעה בהון האנושי: איך נדע מה לעשות?', בתוך: יובל דרור, דוד נבו ורנה שפירא (עורכים), תמורות בחינוך: קווים למדיניות החינוך בישראל לשנות האלפיים, רמות, תל אביב 2003, עמ' 35-57; ורדה שיפר, מערכת החינוך החרדי בישראל: תקצוב, פיקוח ובקרה, מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות, ירושלים 1998.

החברתי-כלכלי והשסע האידאולוגי, וטענו כי הזהות הקולקטיבית הישראלית מתעצבת כל העת בנוגע לסוגיות העומדות בבסיסם של שסעים אלה.¹⁰ השסע הדתי-חילוני בישראל התפתח על רקע אי-ההסכמה בנוגע למידת ההשפעה שצריכה להיות לאמונה הדתית על החיים הציבוריים. משמעותו הייחודית נובעת מכך שהוא מפצל את חברת הרוב (החברה היהודית) ומעצם היותו בסיס לבידול חברתי ותרבותי ולגיוס פוליטי. אופי דפוסי של השסע הדתי-חילוני בישראל הוא סלע מחלוקת בין דון-יחיא ובין כהן וזיסר.¹¹

דמוקרטיה של הסדרה – הישבו אחים יחדיו?

לייפארט פיתח את מודל הדמוקרטיה ההסדרית כדי לבחון את יציבותן של מדינות דמוקרטיות משוסעות ומפוצלות.¹² הוא תיאר את המאפיינים שפורטו במודל כתלויי סיטואציה, וכאמור לעיל, דון-יחיא פיתח אותם תוך כדי התאמתם לשסע הדתי-חילוני בישראל ולנסיבותיו; דון-יחיא החיל בספרו את מודל 'הפוליטיקה של ההסדרה' על תחומי השסע הדתי-חילוני בישראל ופירט את התנאים לקיומה של 'פוליטיקה של הסדרה' ואת מאפייניה במדינת ישראל.¹³ תנאי בסיסי שציין דון-יחיא הוא קיומה של תמימות דעים בקרב מנהיגי הקבוצות בנוגע לקיומה המאוחד של המדינה. חשיבותו של תנאי זה בכך שקיומה של אחדות דעים זו אמור להניע ולהזין את המאמצים הנדרשים למען יצירת פתרונות בעלי אופי של יישוב הסדרה. כן מפרט דון-יחיא כי דפוסי השסע הדתי-חילוני מאופיינים בויתור חד-צדדי כהימנעות מהחרפת השסע, ולא רק ברצון הדדי להגיע לפשרה שתביא לצמצומו.¹⁴

אחד המאפיינים שפירט דון-יחיא הוא פתרון הסטטוס-קוו, המתקיים בדמות הסדר לא רשמי שנמנעים בו מקבלת החלטות בנושאים הנתפסים כסלע מחלוקת בין הצדדים כדי לא להביא להחרפת המצב לנוכח אי-היכולת להגיע לפתרון. מאפיין נוסף שמתאר דון-יחיא הוא 'עקרון הדה-פוליטיזציה', שלא מנסים ליישב בו סוגיות מהותיות ברמה הממשלתית או הפרלמנטרית, ובכך נמנעים מהצגת סוגיות אלה כבעיות לאומיות מהותיות, אלא כבעיות מקומיות

10 הורוביץ וליסק, מצוקות באוטופיה, עמ' 26-27.

11 דון-יחיא, הפוליטיקה של ההסדרה; זיסר וכהן, 'מדמוקרטיה הסדרית לדמוקרטיה משברית'.

12 Lijphart, 'Consociational Democracy'

13 דון-יחיא, הפוליטיקה של ההסדרה.

14 שם, עמ' 17-18.

שאפשר לפתור בלי לערב את הממשלה. למאפיינים שמתאר דון-יחיא מצטרף גם 'עקרון הפשרה' (ובכללו שיטת 'עסקת החבילה'). עיקרון זה מתבסס על ויתורים בקביעת המדיניות. במאפיין זה ישנה נטייה לבצע ויתורים המגיעים כ'חבילה', כאוסף שנכללים בו גם יתרונות, וכך הדיון אינו נקודתי וחסר מוצא.¹⁵ דון-יחיא מדגיש בדבריו את מרכזיותו של תחום החינוך בשסע הדתי-חילוני בכלל ובישראל בפרט. לגבי דידו תחום החינוך הוא אחד הגורמים המפלגים המרכזיים בחברה המשוסעת על רקע דתי; תחום זה מביא למיסוד השסע בכך שהסדרים אשר הוסכם עליהם במאבק על אופי החינוך מעניקים למעשה לגיטימציה לשני הצדדים (וכן לעצם קיומם של צדדים שונים), ובכך מעגנים את הפילוג והשונות. עם זאת, דון-יחיא מציין כי להסדרים אלה יש גם תפקיד ככוחות ממתנים וכחלק מיישום 'פוליטיקה של הסדרה', שכן לצד היותם משמרים את הפילוג, הם גם יוצרים מצב שהצדדים השונים משקיעים מאמצים רבים בפתרון הסוגיה על בסיס שיתוף פעולה והסכמיות, ולפיכך הם גורמים הממתנים פלגנות ומעוררים 'פוליטיקה של הסדרה'.¹⁶

דמוקרטיה משברית – האיש את רעהו חיים בלעז?

לעומת דון-יחיא, כהן וזיסר מציעים הסבר שלפיו לשסע הדתי-חילוני בישראל דפוסים משתנים, המתאימים לדגם של 'דמוקרטיה משברית' יותר מאשר לדגם ה'דמוקרטיה של הסדרה'. הם מסבירים כי התמורות שהביאו לשינוי זה החלו בשנות השמונים, אך משמעותן המשברית נודעה בעיקר בשנות התשעים. תמורות אלו התרחשו בעקבות תהליכי מודרניזציה חילונית שיצרו דבקות בערכים ליברליים-מערביים, ובשל כך חלה ירידה בנכונות לקבל הסדרים בתחום הדת והמדינה.¹⁷

כהן וזיסר מסבירים כי מאז ואילך סוגיות הנוגעות ליחסי דת ומדינה נתפסו כמהותיות וכמעצבות את הזהות הקולקטיבית הישראלית, כלומר ויתורים בתחום זה נחשבים בעיני החברה הרי גורל, ולא ויתורים נקודתיים אשר אפשר לקבל אותם. אמנם במרכזים הפוליטיים של שני הצדדים נשמעים קולות המביעים נכונות לפשרות, אך הביטוי שקבוצות אלו מקבלות בשיח הציבורי אינו תואם את כוחן הפוליטי, שכן לקולות של הקבוצות הקיצוניות (משני

15 שם, עמ' 18-30.

16 שם, עמ' 31-36.

17 אשר כהן, 'בין השלמה להסלמה: התפתחויות בשסע הדתי-חילוני מאז קום המדינה ובעקבות הבחירות לכנסת ב-2003', גשר, 148 (2003), עמ' 9-18.

הצדדים) ישנה השפעה גדולה יותר על השיח הציבורי; על אף היותן קבוצות מיעוט, המרכז הפוליטי מתחשב ברצונותיהן, והשפעתן מגיעה אף עד כדי שיתוק המרכז הפוליטי המתון.¹⁸

עוד מפרטים כהן וזיסר כי דפוסי הדמוקרטיה ההסדרית טומנים בחובם את התהליכים שעתידיים לערער אותה וליצור 'שבירת הסכמיות'. הם מסבירים כי אמנם עקרון ההימנעות מהכרעה מסייע להימנע מהחלטה שתביא לקרע בין הקבוצות בחברה, אך השלכתו הנוספת היא שהפתרון הממומש בעקבותיו אינו מקובל על שום צד ושניהם אינם שבעי רצון, כלומר האפשרות של עימות נותרת בעינה ולעתים אף גדלה.¹⁹

חינוך ותכניות ליבה

חינוך הוא אחת מאבני היסוד של כל חברה, והוא קשור קשר בלתי נפרד לסביבה התרבותית, הפוליטית והחברתית שהוא מיושם בה.²⁰ חברה דמוקרטית רואה בחינוך ציבורי גשר המסייע להוביל את הדור הצעיר אל עבר חייהם כאזרחים במדינה דמוקרטית. חינוך מעין זה, הנכלל בתחומי אחריותה של המדינה, יסייע בתפקודה התקין של הדמוקרטיה וישמר את קיומה למשך שנים רבות.²¹ תכנית ליבה (Core Curriculum) היא אוסף של תכנים נבחרים שהוחלט כי הם יאפשרו לבית הספר להשיג את היעדים שקבעה מערכת החינוך.²² מטרתה הבסיסית של תכנית הליבה הן לשמר את היציבות החברתית וכן לשמור

- 18 זיסר וכהן, 'דמוקרטיה הסדרית לדמוקרטיה משברית', עמ' 24.
- 19 אשר כהן וברוך זיסר, 'בין הסכמיות שבירה לשבירת הסכמיות: תמורות ביחסי דת ומדינה – בין קונסוציונליזם להכרעה', בתוך: אבי שגיא, מנחם מאוטנר ורונן שמיר (עורכים), רב-תרבותיות במדינה דמוקרטית ויהודית, רמות, תל אביב 1998, עמ' 675-677.
- 20 אמירה רוס, תהליך פיתוחן של תכניות לימודים בחמש מדינות נבחרות, משרד החינוך, ירושלים 2009, עמ' 9-10.
- 21 אורית איכילוב, 'החינוך הציבורי והאחריות הציבורית לחינוך', בתוך: הנ"ל (עורכת), הפרטה ומסחור בחינוך הציבורי בישראל, רמות, תל אביב 2010, עמ' 10-12.
- 22 יעקב כץ, 'תכנית ליבה בישראל: מחנה משותף חינוכי לכל מגזרי החינוך', בתוך: דן ענבר (עורך), לקראת מהפכה חינוכית: בעקבות כנס ון ליר לחינוך על יישום דוח דוברת, מכון ון ליר והקיבוץ המאוחד, ירושלים ותל אביב 2006, עמ' 188-189.

על הייחוד התרבותי המאפיין את הקבוצות במדינה.²³ אף לפני קום המדינה, בימי תקופת היישוב, נעזרה החברה היהודית בתכניות ליבה כדי לחזק מטרות לאומיות ולעצב את הזהות הציונית בקרב הדור הצעיר.²⁴ גם לאחר שהוקמה מדינת ישראל, רווחה בה התפיסה שלפיה תכנית הליבה החינוכית משמשת כלי להשגת מטרות שונות, ובהן בעיקר מתן לגיטימציה למדינה החדשה, יצירת אחדות בעם ושימורה (כחלק מתפיסת 'כור ההיתוך' שרווחה בתקופה זו) והנחלת ערכים; כלומר, החינוך במדינת ישראל מוציא לפועל הבניה חברתית רב-תחומית ולפיכך אפשר להגדירו סוכן חברות המשתתף בתהליך החברות בקרב החברה הישראלית.²⁵

תכנית הליבה בישראל

רקע

מן המאה ה-17 נודעו בחברה היהודית תהליכים שסימנו את המעבר שלה מחברה מסורתית לחברה מודרנית. בתהליכים אלה היה החינוך תחום מרכזי שעיצב את דמותה של החברה היהודית והוא שימש קרקע פורייה לדיונים ולמאבקים. אמנם שורשיהן של התמורות שעיצבו את החינוך העברי נעוצים במאה ה-17, עם התפתחות ההשכלה הכללית שביקשה לשלב ערכים ליברליים בחינוך, אך השפעותיהן ניכרות באמצע המאה ה-20, בעת שעוצבה דמותה של מערכת החינוך בישראל. מוסדות חינוך חדשים הוקמו כדי ליצור מערכת חינוך מודרנית שתקרא תיגר על מערכת החינוך המסורתית-הדתית הישנה, ותהיה מעין תרבות נגד לעומתה. בתוך כך נזנחו מאפייני החינוך המסורתיים-הדתיים והועלו על נס סדרי חינוך מודרניים שנשענו במידה רבה על ערכיה של התרבות האירופית המשכילה. לחינוך נודעה אפוא חשיבות רבה בחברה היהודית המודרנית והוא היה למעשה 'סוכן שינוי יעיל' במעבר מחברה מסורתית לחברה

23 נפתלי רוטנברג, 'ליבה חינוכית משותפת לילדי ישראל: מכשולים ופירווקם', שם, עמ' 214-215.

24 יובל דרור, כלים שלובים בחינוך הלאומי: הסיפור הציוני, מאגנס, ירושלים תשס"ח, עמ' 223-224.

25 טלי תדמור-שמעוני, שיעור מולדת: חינוך לאומי וכינון מדינה 1954-1966, מכון בן-גוריון לחקר ישראל והציונות, קריית שדה-בוקר 2010, עמ' 4-12.

מורדנית.²⁶ בהמשך ישיר לכך, החינוך העברי המורדני ביסס את מעמדו כחינוך הדומיננטי ביישוב היהודי, ומאוחר יותר, עם כינונה של מדינת ישראל, גם ברובד הלאומי.²⁷

באוגוסט 1953 התקבל בכנסת חוק החינוך הממלכתי, שנחקק כדי לשים קץ למאבק סביב ביטול הזרמים בחינוך, מאבק שהחל עם קום המדינה.²⁸ החוק עיגן את מעמדם של זרמי החינוך הממלכתי והממלכתי-דתי, וכן את מעמדו של זרם החינוך החרדי – 'החינוך העצמאי' – כזרם חינוך שאינו ממלכתי; שלא כהגדרתו הקודמת – 'הזרם הרביעי' (שפעל מקום המדינה עד שנת 1953 והיה המשכו של זרם החינוך של אגודת ישראל מתקופת היישוב),²⁹ אשר בה הוא הוכר כזרם ממלכתי.³⁰

הזרם הממלכתי, שמוסד בשנת 1953 באמצעות חוק החינוך הממלכתי, הכיל את 'הזרם הכללי' ואת 'זרם העובדים' שפעלו בזירה החינוכית לפניו. דמותו של זרם החינוך הממלכתי הושפעה במידה רבה מתפיסות מערביות, מתוך תפיסה שלפיה יש לדבוק בתרבות המערב, אשר הנחילה את ערכי הנאורות וההשכלה המאפיינים את העידן המורדני (חינוך לאסתטיקה, לאמנות, למוזיקה ולחינוך גופני, תוך כדי הקפדה על היגיינה). אמנם החינוך הממלכתי כלל התמקדות במשנה הציונית והיהודית, אך להשכלה הכללית המערבית ניתן משקל רב מזה שקיבלה ההשכלה העוסקת בציונות וביהדות. הדגש שהושם על ערכי המערב כה בולט עד כי אפשר לכנות תפיסה זו 'אירופוצנטרית' (מכוונת התרבות האירופית).³¹ בצעד שעולה בקנה אחד עם תיאור זה, הגדירה 'הוועדה לבדיקת מצב היהדות בחינוך הממלכתי' (ועדת שנהר) את זרם החינוך הממלכתי כזרם המורכב בעיקר מציבור חילוני (ההגדרה התקבלה, על אף ההסתייגות מחוסר האובייקטיביות הטמון בשימוש בו).³²

26 רחל אלבוים-דרור, 'מסלולי מודרניזציה בחינוך: מהחדר לבית-הספר', בתוך: עמנואל אטקס ודוד אסף (עורכים), החדר: מחקרים, תעודות, פרקי ספרות וזיכרונות, אוניברסיטת תל-אביב ובית שלום עליכם, תל אביב 2010, עמ' 64.

27 שם, עמ' 57-65, 76.

28 אייל כפכפי, מדינה מחפשת עם: ביטול זרם העובדים בחינוך, הקיבוץ המאוחד, רעננה 1991, עמ' 23-34.

29 ענת פלדמן, 'אתניות, פוליטיקה וחינוך – עשור ראשון לחינוך העצמאי 1953-1963', דור לדור, לא (2007), עמ' 130-134.

30 יוסף יונאי, 'מתווה לחינוך במדינה העברית', שם, עמ' 81-83.

31 תרמור-שמעוני, שיעור מולדת, עמ' 17-19, 22-23, 297-313.

32 דו"ח 'ועדת שנהר' – 'עם ועולם': <http://www.panim.org.il/p-122/>, עמ' 4. תאריך אחזור 6.11.2012.

זרם החינוך השני, כמוזכר לעיל, הוא הזרם הממלכתי-דתי, והוא למעשה המשכו הישיר של 'זרם המזרחי' שפעל בזירת החינוך מראשית המאה ה-20.³³ דמותו של הזרם הממלכתי-דתי משלבת בתוכה את הערכים היהודיים-דתיים, שהיו חלק בלתי נפרד מזהותו ההיסטורית של עם ישראל, עם ערכי מודרנה המתאפיינים בחינוך להשכלה כללית, על בסיס המשנה המערב-אירופית; ערכים מערב-אירופיים אלה כוללים שני נרבכים. האחד הוא נדבך המודרנה, שמוקנות בו מיומנויות יסודיות באמצעות לימוד מקצועות חופשיים (מתמטיקה, פיזיקה, אנגלית). הנדבך השני הוא נדבך הלאומיות, שמוקנים בו ערכי ציונות, השמים דגש על חיזוק תחושת השייכות למדינת ישראל והתרומה לה. אפשר לראות כי כמו החינוך הממלכתי, גם החינוך הממלכתי-דתי מורכב משלוש משנות עיקריות: המשנה היהודית-דתית, המשנה המודרנית והמשנה הציונית. השוני בין שני הזרמים בכך שהחינוך הממלכתי שם דגש עיקרי על המשנה המודרנית, ואילו החינוך הממלכתי-דתי מתמקד בעיקר במשנה היהודית-דתית.³⁴

כפי שצוין לעיל, לעומת שני הזרמים האלה, עיגן חוק החינוך הממלכתי בשנת 1953 את מעמדו של זרם נוסף כזרם שאינו ממלכתי – 'החינוך העצמאי', שפעלו זו בעיקר מוסדות חינוך המשתייכים למגזר החרדי.³⁵ שלא כזרמי החינוך הממלכתי והממלכתי-דתי, שנלמדו בהם שלוש משנות שונות (כפי שצוין לעיל), החינוך החרדי שם דגש רב מאוד (כמעט מוחלט) על המחויבות ללימודי קודש. זרם חינוך זה מתאפיין בהיצמדות להוראות מן ההלכה היהודית אשר נתפסות כמחייבות ואשר בהן החרדים רואים את עצמם מחויבים להגות בתורה יומם ולילה. לנוכח הוראות אלו, שמעמדן הדתי, החברה החרדית דוחה השכלה כללית על תכניה השונים, והערך העומד לנגד עיניה, באופן כמעט מוחלט, הוא ערך לימוד התורה.³⁶

לנוכח טענות המגזר החרדי-מזרחי על אפלייתו לרעה על רקע עדתי מידי המגזר החרדי-אשכנזי, בשנת 1988 הקימה סיעת ש"ס החרדית-מזרחית את 'רשת מעיין החינוך התורני', הידועה גם בשם 'אל המעיין'.³⁷ ש"ס ראתה בחינוך

33 תדמור-שמעוני, שיעור מולדת, עמ' 22-23.
 34 זהבית גרוס, 'החינוך הממלכתי-הדתי בישראל: בין מסורת למודרנה', בתוך: זהבית גרוס ויובל דרור (עורכים), חינוך כאתגר חברתי, רמות, תל אביב 2004, עמ' 85-87.
 35 פלדמן, 'אתניות, פוליטיקה וחינוך', עמ' 130-134.
 36 מנחם פרידמן, החברה החרדית: מקורות, מגמות ותהליכים, מכון ירושלים לחקר ישראל, ירושלים 1991, עמ' 7-8, 57.
 37 נירית רייכל, סיפוריה של מערכת החינוך הישראלית: בין ריכוזיות לביזור; בין מוצהר לנסתר; בין חיקוי לייחוד, מכון מופ"ת ומאגנס, ירושלים 2008, עמ' 159.

כלי לצבירת כוח פוליטי, ולפיכך הקמת הזרם מסמנת את הידוק הקשר בין פוליטיקה לחינוך.³⁸ זרם 'מעייין החינוך התורני' מתאפיין בפתחות כלפי תכנים שאינם דתיים, לעומת זרם 'החינוך העצמאי'. שורשו של הברדל עיקרי זה טמון בפתחות היחסית שהמגזר החרדי-מזרחי (שממנו צמחה ש"ס) מגלה כלפי המודרנה וכלפי הסביבה החילונית.³⁹

להכרה בזרם החינוך החרדי כ'זרם עצמאי' נודעה משמעות רבה, שכן הגדרה זו אפשרה לו ליהנות מתקציבי המדינה בשיעור גובר (בתחילה משישים אחוזי מימון, ולאחר מכן אף ממאה אחוזים), בלי שמוסדותיו מחויבים לתוכני הלימוד שקבעה המדינה. אף על פי שהחוק קובע כי בסמכותו של שר החינוך לחייב מוסדות אלה בתכנית לימוד בהיקף של 75 אחוז מסך הלימודים בהם, הדבר אינו מתבצע בפועל, והתכנים הנלמדים בהם אינם מושפעים מגורמים חיצוניים. ניסיונות משרד החינוך לשנות את מצב נכשלו מכיוון שהדרגים הפוליטיים החרדיים סירבו לשתף פעולה.⁴⁰

המאבק

אחת מנקודות הפתיחה העיקריות של המאבק הציבורי סביב מעמד של מוסדות החינוך החרדיים ואי-עמידתם בתנאים המפורטים בחוק היא עתירתו לבג"ץ של חבר הכנסת יוסף פריצקי ממפלגת שינוי, אשר הוגשה בשנת 1999. בעתירה דרש פריצקי לבחון אם ישנה הצדקה בתקצוב מוסדות חינוך מן המגזר החרדי, אף שהלימודים בהם אינם על פי תכנית יסוד, כפי שהחוק קובע.⁴¹ בפסיקתו חייב בג"ץ את המדינה (באמצעות שר החינוך) בהכנת תכנית יסוד (ליבה) ופרסומה לגורמים הרלוונטיים.⁴² לפיכך, עד אותו הרגע כלל לא היתה קיימת

38 דוד זיסנווין, 'מערכת החינוך היהודי בישראל מימי היישוב ועד ימינו', בתוך: דרור, נבו ושרירא, תמורות בחינוך, עמ' 151-162; איתן שיפמן, 'מעייין חינוך או מנוף פוליטי? הצבעה עבור ש"ס בקרבת בתי ספר ברשת מעייין החינוך התורני', ערך האוניברסיטה הפתוחה, 2011: www.openu.ac.il/Adcan/adcan41/adcan-41-24.html, תאריך אחזור 6.11.2012.

39 שיפר, מערכת החינוך החרדי בישראל, עמ' 33.

40 צמרת, עלי גשר צר, עמ' 241-242.

41 דפנה אלפרסי, 'דו"ח מחקר בנושא החינוך האזרחי בישראל', המרכז הישראלי להעצמת האזרח: www.ceci.org.il/_Uploads/dbsAttachedFiles/edu1.pdf, עמ' 9. תאריך פרסום 13.4.2009, תאריך האחזור 6.11.2012.

42 בג"ץ 99-2751, אתר בתי המשפט:

elyon1.court.gov.il/files/99/510/027/A02/99027510.a02.htm

תכנית יסוד המחייבת את כלל המגזרים. בעקבות העתירה החלה התעוררות ציבורית סביב סוגיה זו, ובשנת 2000 הוגשו שתי עתירות לבג"ץ נגד העברת כספים ממשרד החינוך לרשת החינוך של ש"ס – האחת על ידי ארגון המורים העל-יסודיים, והאחרת על ידי התאחדות הסטודנטים הארצית.⁴³

בשנת 2001, בעקבות עלייתה של סוגיה זו לסדר היום הציבורי, מינתה שרת החינוך אז לימור לבנת ועדה שתפקידה לבחון את שיטת התקצוב של מוסדות החינוך הרשמיים, של מוסדות מוכרים שאינם רשמיים ושל מוסדות הפטור. הוועדה נדרשה לבחון את מימושו של עיקרון הקיים במשרד החינוך שלפיו התקציב של מוסדות הפטור יהיה נמוך מזה של מוסדות מוכרים שאינם רשמיים ותקציב המוסדות הרשמיים לא יהיה נמוך מזה של המוסדות שאינם רשמיים. הוועדה עסקה גם בנושאים ערכיים, וציינה כי שיטת המימון שהוצעה בדו"ח הוועדה צריכה להביא ליישום מדיניות החינוך הכוללת חוק לימוד חובה, תכנית ליבה, הגשמת יעדים חברתיים, צמצום פערים חברתיים ועמידה בסטנדרטים בלימודים ובחינוך. תכנית הליבה שעליה הומלץ בדו"ח כוללת את כל מערכת החינוך, ונכתב בו כי משרד החינוך אחראי לקבוע את תוכני הלימודים ואת הכישורים והמיומנויות שיש להקנות לתלמידים, וכן את המושגים הבסיסיים והתכנים המשותפים לכל התלמידים בישראל.⁴⁴ באוגוסט 2002 הודיעה שרת החינוך כי היא מאמצת את מסקנותיה של הוועדה; למרות זאת, יישום המסקנות לא בוצע בהצלחה ותכנית הליבה לא שולבה בתוכני הלימוד במוסדות החינוך החרדיים.⁴⁵

בשל קשיים אלה החליטה הממשלה, בספטמבר 2003, למנות 'כוח משימה לאומי לקידום החינוך בישראל', בכוח משימה זה היו 17 חברים, בראשם עמד שלמה דוברת, ולכן הוא זכה גם לכינוי 'ועדת דוברת'. בכתב מינויה של הוועדה ציינה הממשלה כי המדינה צריכה לצעוד לעבר חזון חדש אשר יהפוך את מערכת החינוך לאמצעי מרכזי ביצירת חברה ערכית וסובלנית ובהשתתפות ערכיים (כגון חובה אזרחית, הכרה בערכי היסוד של המדינה וקיום אחריות

43 הלית לוי, 'ארגון המורים נגד ראש הממשלה: הגישו בג"צ נגד העברת כספים לש"ס', וואלה!חדשות: news.walla.co.il/?w-/9/9336. תאריך פרסום 23.5.2000, תאריך האחזור 6.11.2012.

44 דו"ח ועדת שושני: הועדה לבדיקת שיטת התקציב (תקציר): www.education.gov.il/moe/klali/doch.htm

45 אנשיל פפר, 'משרד החינוך ויתר לחרדים על המקצועות הכלליים', וואלה!חדשות: news.walla.co.il/?w-/9/475836. תאריך פרסום 8.12.2003, תאריך האחזור 6.11.2012.

חברתית) וכי על מערכת החינוך לשמש אמצעי ליצירת לכידות חברתית.⁴⁶ אמנם צעדים לגיבושה ולהחלתה של תכנית ליבה, המחייבת את כלל תלמידי ישראל, נעשו אף לפני מינויה של ועדת דוברת,⁴⁷ אך השפעתה העיקרית של הוועדה בכך שהיא שילבה במסקנותיה צעדים אלה (יצירתה והחלתה של תכנית ליבה) והרחיבה אותם במידה ניכרת.⁴⁸

בינואר 2005 הגישה ועדת דוברת את דו"ח הוועדה הסופי, שקדם לו דו"ח ביניים אשר הוגש במאי 2004.⁴⁹ בדו"ח הוצעה חקיקתו של 'חוק החינוך הציבורי', שמטרתו להתמודד עם הבעיות בחוקי החינוך הקיימים, כגון אפליה על רק מעמד או תקציב בין מוסדות החינוך הממלכתיים ובין מוסדות החינוך החרדיים, אשר אמנם נהנים מתקציב שהמדינה מעניקה להם, אך אין עליהם פיקוח או שקיים פיקוח מוגבל בלבד.⁵⁰ עוד צוין בדו"ח כי הפיצול המאפיין את החברה הישראלית מביא לתחושה של היעדר שותפות בקרבה וכי הגידול במגזר הערבי ובמגזר החרדי (לצד גורמים נוספים) מעמיק פיצול זה.⁵¹

תחום שחשיבותו מודגשת בדו"ח דוברת הסופי הוא התחום הערכי. בדו"ח מצוין תפקידו רב-הערך של תחום החינוך כבסיס לתרבות ולאחדות לאומית ומצוין כי החינוך הוא תנאי להשתלבות בחברה ובחיים הציבוריים במדינה דמוקרטית. עוד מצוין בדו"ח כי על החינוך להקנות את הערכים האוניברסליים והלאומיים שהחברה שואפת להנחיל וכי הצלחה בכך תיצור אזרחים בעלי שפה משותפת וסולידריות חברתית, בעלי ערכים של התחשבות בזולת, תרומה לחברה, שוויון וצדק; בד בבד ישומרו ויפותחו מקורות התרבות

46 כוח המשימה הלאומי לקידום החינוך בישראל, 'כתב מינוי': cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Ntfe/KtavMinuy תאריך פרסום 21.9.2003, תאריך האחזור 6.11.2012.

47 'פרוטוקול מס' 25 משיבת ועדת החינוך והתרבות', אתר הכנסת: www.knesset.gov.il/protocols/data/html/chinuch/2003-05-26.html תאריך פרסום 26.5.2003, תאריך האחזור 6.11.2012.

48 לימור לבנת, 'מיוזמה למציאות', בתוך: ענבר (עורך), לקראת מהפכה חינוכית, הוצאת הקיבוץ המאוחד ומכון ון ליר בירושלים, ירושלים 2006, עמ' 12-13.

49 כוח המשימה הלאומי לקידום החינוך בישראל: 'התוכנית הלאומית לחינוך – דו"ח סופי', 2005:

cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Ntfe/HdchoHsofi/ תאריך האחזור 6.11.2012.

50 דן גבתון, 'חינוך כדין: היבטים משפטיים ומשמעויות משפטיות', בתוך: ענבר (עורך), לקראת מהפכה חינוכית, עמ' 108-112.

51 'התוכנית הלאומית לחינוך – דו"ח סופי', עמ' 50.

השונים העומדים בבסיסה של החברה. על פי הדרו"ח, הצלחתה של המדינה בתחום החינוך תקבע במידה רבה את עתידה.⁵² לפיכך ציינה הוועדה כי חלק מחזונה הוא לסייע באיחוי השסעים בין חלקים שונים בחברה וכי יש להשיג את החזון באמצעות יצירת איוון בין תכנית ליבה שתחייב את כל מוסדות החינוך ובין זכותה של קבוצה להתאים את החינוך ואת תכניו להשקפת עולמה. מטרה נוספת שביקשה הוועדה להשיג היא יצירת לכידות חברתית והעמקת המחויבות ההדדית בין תושבי המדינה.⁵³ בדרו"ח הודגשה גם זכותה של המדינה לקבוע את מטרות-העל של מערכת החינוך ולחייב אותה לפעול לפיהן, ועם זאת צוין כי איוון בין מטרות-העל שהמדינה מחייבת ובין מתן חופש מקצועי לאנשי המקצוע במוסדות הלימוד הוא המפתח לבניית חברה מאוחדת אך לא אחידה.⁵⁴ בדרו"ח נקבע כי מוסדות הפטור, שרובם המכריע שייך למגזר החרדי, ייחשבו מוסדות שאינם ציבוריים, ולפיכך התקציב שיקבלו יהיה נמוך ב-35 אחוזים מתקציבם של המוסדות הציבוריים, והם ימומנו מכספי הציבור בהתאם למידת מימושה של תכנית הליבה בהם; כך ישמש התקציב כלי ליצירת בסיס משותף. כדי להחיל את תכנית הליבה במוסדות החינוך השונים נקבע כי יועסקו בהם מורים שהוכשרו ללמד את תכנית הליבה, ויהיה פיקוח על תוכני הלימוד. כדי לקבל הכרה לצורך תקצוב צוינה בדרו"ח דרישה נוספת של שקיפות ועמידה בסטנדרטים בהתאם למדיניות משרד החינוך.⁵⁵ בדרו"ח מובאת גם המלצה שהחינוך החרדי יוכר כזרם בחינוך הציבורי, תוך כדי הכרה בייחודיותו ובצרכיו ובהתאם לעמידתו בחובות המוטלות על החינוך הציבורי. בדרו"ח מצוין כי בכמה מן המוסדות המשתייכים למגזר זה כבר מתקיימים כמה מהקריטריונים הנדרשים, ולכן יש למצוא דרך לשלבם בהדרגתיות בחינוך הציבורי.⁵⁶

הצדדים – השקפות מנוגדות

הניסיונות לגיבושה ולהחלתה של תכנית הליבה החלו כבר בשנים שקדמו למינוי ועדת דוברת, וניסיונות אלה עוררו הדים בציבור עוד לפני מינויה. הסכמתה של שרת החינוך לאמץ את מסקנות ועדת שושני ותמיכתה בהחלת תכנית ליבה גררו התנגדות מצד המגזר החרדי, וזה מחה בתוקף על הניסיון להתערבות

52 שם, עמ' 41-43.

53 שם, עמ' 57, 61.

54 שם, עמ' 85.

55 שם, עמ' 199, 213-214.

56 שם, עמ' 224.

ממלכתית בתוכני הלימוד במוסדותיו. מחאה זו באה לידי ביטוי בדבריו של סגן שרת החינוך, הרב אברהם רביץ מסיעת יהדות התורה החרדית; הוא טען כי החינוך החרדי הוא עצמאי וכי אין לפעול לשינוי מצב זה.⁵⁷ הטענות השונות של המגזר החרדי היו כולן בעלות אופי פלורליסטי (אף כי לרוב לא במתכוון) ונשענו על הגישה הפוסט-מודרנית השוללת הייררכייה של ערכים שאפשר לחייב בה ערכים מסוימים ולזנוח אחרים;⁵⁸ החרדים טענו כי אין לכפות עליהם תוכני לימוד שאינם עולים בקנה אחד עם ערכיהם ולעתים אף סותרים אותם.

בתקופה שקדמה לפרסום הדו"ח הסופי של ועדת דוברת נודעה גם תגובתם של רבנים מן המגזר החרדי (בעיקר האשכנזי), אשר הורו למוסדות החינוך החרדיים לא למלא את הטפסים ששלח להם משרד החינוך שהם התבקשו להצהיר בהם כי הם אכן מלמדים על פי תכנית הליבה. העיתונות החרדית התגייסה (באמצעות העיתונים יתד נאמן והמקור להפיץ ברבים הוראה זו שנתנו הרבנים.⁵⁹ בהמשך לתגובות אלה הורה הרב יוסף שלום אלישיב, בעל המעמד הבכיר במגזר החרדי, שלא ליישם את תכנית הליבה, אף במחיר של הפסקת התקצוב שהמדינה מעניקה. מקורביו של הרב נימקו את החלטתו בטענה כי התערבות ממלכתית בלימוד החרדי אינה צודקת וכי החינוך החרדי טוב מהחינוך הממלכתי ולפיכך אין לשנותו. חבר הכנסת משה גפני מסיעת 'יהדות התורה' הסביר כי זהו נושא מהותי והדגיש כי עצמאותו של החינוך החרדי חייבת להישמר. מנגד טען אליקים רובינשטיין (שסיים באותה עת את תפקידו כיועץ המשפטי לממשלה) כי יש לתקצב את המגזר החרדי בהתאם למידת יישומה של תכנית הליבה במוסדותיו. תגובה דומה נשמעה גם מחבר הכנסת אילן שלגי ממפלגת 'שינוי', שהיה באותה עת יושב ראש ועדת החינוך של הכנסת.⁶⁰

- 57 אלעד טנא, 'משרד החינוך מציע: חינוך אחד לכולם, גם לחרדים': Ynet: www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-2081914,00.html תאריך פרסום 26.8.2002, תאריך האחזור 6.11.2012
- אלעד טנא ואבישי בן חיים, 'לבנת: לימוד אורחות ואנגלית יהיה חובה גם לחרדים': Ynet: www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-2075255,00.html תאריך פרסום 22.8.2002, תאריך האחזור 6.11.2012
- 58 יעקב עירם, 'ערכים וחינוך בחברה הישראלית', בתוך: 'הנ"ל ואחרים (עורכים), ערכים וחינוך בחברה הישראלית, משרד החינוך, ירושלים 2001, עמ' 36-37.
- 59 פפר, 'משרד החינוך ויתר לחרדים על המקצועות הכלליים'.
- 60 אילן מרסיאנו, 'הרב אלישיב הורה: בלי מתמטיקה ואנגלית': Ynet: www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-2922759,00.html תאריך פרסום 27.5.2004, תאריך האחזור 6.11.2012

תגובות נוספות לדרישה ליישום תכנית ליבה במוסדות החינוך החרדי נודעו בהתכנסותה של מועצת גדולי התורה, אשר קבעה כי רק לגדולי התורה יש סמכות לשנות את תוכניהם של מוסדות החינוך החרדי. כן הוחלט כי אין לנהל משא ומתן עם גורמים אחרים וכי אסור לאפשר להם להשפיע על תוכני הלימוד בשום צורה, גם במחיר של הפסקת התקצוב. יושב ראש 'החינוך העצמאי', הרב אברהם בלוי, חזר והדגיש כי מועצת גדולי התורה החליטה שלא להעביר את הטפסים ששלח, ועיתונאי חרדי ציין כי לא שמע על שום מוסד חרדי ששינה את תכנית הלימודים בו.⁶¹

תגובות נוספות משני הצדדים הגיעו לאחר פרסומה של החלטת בג"ץ בעתירה שהגיש ארגון המורים העל-יסודיים, שלפיה משנת 2007 לא ימומנו ולא יתוקצבו מוסדות מן החינוך החרדי אשר אינם ממלאים את הוראות משרד החינוך. בעתירה נטען כי יש להפסיק את המימון והתקצוב של מוסדות חרדיים שאינם מיישמים את תכנית הליבה, שכן תקצובם פוגע בעקרון השוויון משום שמשאבים אלה ניתנים על חשבון מימוןם ותקצובם של בתי ספר אשר תכנית הליבה פועלת בהם. בג"ץ קיבל טענה זו. חבר הכנסת מאיר פרוש מסיעת יהדות התורה אמר בתגובה להחלטה כי בכך הכריז בג"ץ כי ישראל אינה מדינתם של היהודים. מנגד נשמעו תגובות תומכות בהחלטה, כגון מפי חברי הכנסת רומן ברונפמן ממפלגת יחד ורוני בריזון ממפלגת שינוי.⁶²

בשיח הציבורי הועלתה טענה שלפיה תכנית הליבה היא חלק מהסטטוס-קוו שעליו הסכימו ההנהגה הציונית בראשותו של דוד בן-גוריון וראשי המגזר החרדי ערב הקמת המדינה, שכן במסמך הסטטוס-קוו ציין בן-גוריון כי המדינה תקבע רף מינימלי של לימודים כלליים ואף תפקח עליהם, תוך כדי מתן אוטונומיה בניהול למוסדות החינוך החרדיים; לפיכך העובדה שבמשך יותר

61 שחר אילן, 'מלחמת העצמאות של החינוך החרדי', הארץ: www.haaretz.co.il/misc/1.1528666 online תאריך פרסום 20.10.2004, תאריך האחזור 6.11.2012.

62 טל רוזנר, 'בג"ץ: בלי "תוכנית ליבה" – אין תקצוב': www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3018927,00.html Ynet תאריך פרסום 15.2.2003, תאריך האחזור 6.11.2012; נועם שרביט, 'בג"צ: מוסדות חינוך חרדים המלמדים רק לימודי קודש – לא יתוקצבו', חדשות מחלקה ראשונה: www.news1.co.il/archive/001-D-60053-00.html תאריך פרסום 15.12.2004, תאריך האחזור 6.11.2012.

מסמך הסטטוס קוו, 19.6.1947, אב"ג

הסוכנות היהודית לארץ-ישראל
THE JEWISH AGENCY FOR PALESTINE

182734

Telegrams: "JEVAGENCY" JERUSALEM
Telephone: 4671 (9 LINES)
Codes: BENTLEY'S

OFFICE OF THE EXECUTIVE
P. O. Box 92,
Jerusalem

Ref. No.

15
607
30 10/2 2

ירושלים, א' תמוז תש"ז
19.6.47

739

לכבוד
המקורות אגודת ישראל העולמית,
רח' בן יהודה,
בנין סנסור,
ת.ד. 386,
ירושלים.

א.נ.

הנהלת הסוכנות שמעה מפי היו"ר שלה על מבוקשכם בדבר הבטחת
ענייני האישות, השבת, החינוך והכשרות במדינה היהודית לכשתקום בלימים.

כפי שמר לכם היו"ר על ההנהלה אין הנהלת הסוכנות או שום גוף
אחר בארץ סוסמכים לקבוע מראש את חוקת המדינה היהודית לכשתיינוסד.
הקמת המדינה זקוקה לאישור האו"ם, וזה לא יתכן אם לא יובטח חופש
המצפון במדינה לכל אזרחיה ולא יהיה ברור שאין הכוונה להקמת מדינה
תיאוקרטית. במדינה היהודית יהיו גם אזרחים לא יהודים - נוצרים
ומוסלמים, וברור שמן ההכרח יהיה להבטיח למפרע שוויון-זכויות מלא
לכל האזרחים והערר כפיה או אפליה בענייני דת או בעניינים אחרים.

שמענו ברצון שאתם מבינים שאין שום גוף מוסמך לקבוע למפרע
חוקת המדינה, ושמהדינה תהיה בחומים מסוימים בה-חורין לקבוע את
חוקתה ומטרה לפי רצון אזרחיה

יחד עם זאת מעריכה ההנהלה את תביעותיכם, והיא יודעת שאליה
הם דברים המדאיגים לא רק חברי אגודת-ישראל בלבד, אלא רבים משלומי
אסונו ישראל שישנם במחנות הניגונים ומחוץ לכל מפלגה, והיא מתיחסת
בהבנה גמורה לתביעותיכם שהנהלה הסוכנות תוריע לכם מהי עמדתה היא
בשאלות שהצגתם, ומה היא מוכנה לעשות, במידה שהשפעתה והכרעתה נכונה,
למען מלא את מבוקשכם בשאלות הנזכרות.

הנהלת הסוכנות מילאה את ידי החתומים מטה לנסח את עמדתה
בשאלות אשר נקבתם בהן, והרינו מודיעים לכם בזאת את עמדת הנהלת
הסוכנות:

א. שבת. ברוב שיום המנוחה החוקי במדינה היהודית יהיה יום
השבת, כמובן מחוץ לתן רשות לנוצרים ובעלי דת אחרת לשבת
ביום התג השבועי שלהם.

ב. הברות. יש לאחדו בכל האמצעים הדרושים למען הבטיח, שכל
מטבח מפלגתי המכוון ליהודים יהיה טאבל כשר.

ג. אישיות. כל חברי ההנהלה מעריכים את רצינות הבעיה וקשייה
הנדולים, ומצד כל הגופים שהנהלת הסוכנות מייצגת, ייעשה כל
מה שאפשר למען ספק בנידון זה את הצורך העמוק של שלומי הדת,
למנוע הלילה חלוקת בית ישראל לשניים.

ד. תננו. חובטם עבטונומיה מלאה של כל דום בתנוך (אגב,
משבר זה קיים גם בהסתדרות הציונית ובכנסת ישראל גם עכשיו)
ולא תהיה שום פגיעה מצד השלטון בהכרח הרחית ובמצפון הדתי
של שום חלק בישראל. המדינה, כמובן, תקבע את המניימוס של
ליטודי חובה, השלון העברית, היסטוריה, סדקים וכדומה, ותפתח
על פלוי מניימוס זה, אבל תתן חופש מלא לכל דום לנהל את
התנוך לפי הכרותו וחתרתק מכל פגיעה במצפון הדתי.

בכבוד רב

בשם הנהלת הסוכנות היהודית

א. בן-ציון
ד. בן-ציון

י. י. י. י.
הרב י. י. י. י.

מחמישים שנה לא יושמה תכנית ליבה במוסדות אלה חורגת מאוד מהסכם הסטטוס-קוו ולמעשה מפרה אותו.⁶³

ראש הממשלה אז אריאל שרון ושרת החינוך לימור לבנת הודיעו כי הם מאמצים את ההמלצות שפורטו בדו"ח הסופי שהגישה ועדת דוברת.⁶⁴ למרות הצהרות אלו, נמתחה ביקורת על התנהלותו של ראש הממשלה מול סיעת יהדות התורה במשא ומתן הקואליציוני בין הצדדים; כדי לצרף את יהדות התורה לקואליציה, הבטיח ראש הממשלה אוטונומיה בניהול ובחינוך למוסדות החינוך החרדי.⁶⁵ את הביקורות מתחו בעיקר חברי כנסת ממפלגת שינוי (ובהם יושבת ראש ועדת החינוך של הכנסת מלי פולישוק-בלוך), והם אף הגישו עתירה לבג"ץ. אותם חברי כנסת טענו כי ההסכם הקואליציוני שנחתם עם יהדות התורה משחרר את המגזר החרדי מתהליך יישום תכנית הליבה שנכלל במסקנות דו"ח דוברת ויוצר לדבריהם חוסר שוויון, וקראו לחרדים להחליט בנוגע לשייכותם למדינת ישראל. בתגובה לביקורות אלו גינה אלי ישי ממפלגת ש"ס את חברי הכנסת משינוי ואת טענותיהם.⁶⁶

המאבק בעניין תכנית הליבה נמשך גם בשנים שלאחר מכן, בתקופת כהונתן של הממשלות הבאות. בשנת 2007, כששימש אהוד אולמרט ראש הממשלה ושרת החינוך היתה יולי תמיר, פעלה סיעת יהדות התורה לחוקק חוק שימנע את החלתה של פסיקת בג"ץ בנוגע להפסקת מימונם של מוסדות שאינם

63 שחר אילן, 'החינוך החרדי התנער ממהסטטוס קוו', וואלה!חדשות: news.walla.co.il/?w-90/644118 תאריך פרסום 22.12.2004, תאריך אחזור 6.11.2012.

64 הרר פרבר, 'דה"מ: דוח דוברת ייושם; נשקיע ברפורמה למעלה ממיליארד וחצי ש"ח', חדשות מחלקה ראשונה:

www.news1.co.il/archive/001-D-61679-00.html?tag-8-26-03 תאריך פרסום 9.1.2005, תאריך אחזור 6.11.2012.

65 הסכם קואליציוני בין סיעת הליכוד ובין סיעת יהדות התורה, אתר הכנסת: www.knesset.gov.il/docs/heb/2005YhadutHtora.htm ההסכם נערך ונחתם בתאריך 6.1.2005, תאריך אחזור 6.11.2012.

66 מורן זליקוביץ', 'האם העתירה נגד דוברת תשבש את יישום הרפורמה?': Ynet: www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3111195,00.html תאריך פרסום 11.7.2005, תאריך אחזור 6.11.2012;

אילן מרסיאנו, 'אנשי שרון התקפלו: החרדים מחוץ לדו"ח דברת': Ynet: www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3026705,00.html תאריך פרסום 2.1.2005, תאריך אחזור 6.11.2012.

מלמדים את תכנית הליבה.⁶⁷ יהדות התורה ביקשה שהחוק יגדיר מוסדות חינוך חרדיים 'מוסדות חינוך תרבותיים ייחודיים', וכך לא יהיה אפשר להחיל עליהם את פסיקת בג"ץ. לפי הצעת החוק, מוסדות אלה יקבלו 55 אחוז מהתקציב המוענק למוסדות רשמיים, וישנן דרכים להגדיל תקציב זה באמצעות שילובם של תכנים מסוימים בתכנית הלימודים, כגון תורת ישראל, תורת העם היהודי ולימודי יידיש. מאיר פרוש, נציג הסיעה, הסביר כי זו הדרך להילחם בפסיקת בג"ץ.⁶⁸ ניסיון חקיקה זה גרר התנגדויות מצד אלה שטענו כי חוק מעין זה מאיים על המדינה וכי הוא מנוגד לעקרונות הדמוקרטיה.⁶⁹ כשהגיע המועד שנקבע ליישום החלטת בג"ץ, ובעקבות עתירה לבג"ץ שהגישו המרכז לפלורליזם יהודי וארגון המורים העל-יסודיים,⁷⁰ לאחר שהתדיינה שרת החינוך יולי תמיד עם ראשי החינוך החרדי ושמעה את טיעוניהם, ביקשה תמיד מבג"ץ לאשר שמועד יישום ההחלטה יידחה בשנה. נציגי הארגונים העותרים התנגדו למהלך, וטענו שזהו ניסיון ליצור לגיטימציה (על ידי קבלת אישור בג"ץ) למצב שאינו חוקי – מוסדות שאינם מיישמים את תכנית הליבה ובכל זאת זוכים למימון.⁷¹

- 67 יובל יועז, גדעון אלון, יאיר אטינגר, 'בג"ץ: מוסדות חרדיים שילמדו אך ורק לימודי קודש, לא יקבלו תקציב', הארץ: www.haaretz.co.il/misc/1.1559146; תאריך פרסום 16.12.2004, תאריך אחזור 6.11.2012.
- 68 שחר אילן, 'הצעת חוק של החרדים: תקציב לשיבות גם בלי תוכנית ליבה', הארץ: www.haaretz.co.il/misc/1.1419704; תאריך פרסום 21.6.2007, תאריך אחזור 6.11.2012.
- 69 אמיר תיבון, 'חינוך דתי-קיצוני על חשבון משלם המיסים', וואלה!חדשות: news.walla.co.il/?w=94/1130873; תאריך פרסום 6.7.2007, תאריך אחזור 6.11.2012.
- 70 'אכיפת תוכנית הליבה ופיקוח על מוסדות מוכרים שאינם רשמיים', המרכז לפלורליזם יהודי: www.iraq.org.il/misc.asp?page=articleDetails&id=247; תאריך אחזור 6.11.2012.
- בג"ץ 6343/07 א', אתר בתי המשפט: elyon2.court.gov.il/files/07/430/063/M03/07063430.M03.htm; תאריך אחזור 6.11.2012, 26.7.2007.
- 71 אור קשתי, 'תמיד: להמשיך מימון מוסדות שרק מלמדים לימודי קודש', הארץ: www.haaretz.co.il/hasite/pages/939716.html; תאריך פרסום 30.12.2007, תאריך אחזור 6.11.2012.
- אור קשתי, 'שרת החינוך: החרדים לא יתפשרו על יישום תוכנית הליבה ב"שיבות הקטנות"', הארץ: <http://www.haaretz.co.il/misc/1.1312821>; תאריך פרסום 19.3.2008, תאריך אחזור 6.11.2012.

החוק שפעלו לאישורו המפלגות החרדיות התקבל ונחקק, ומוסדות החינוך החרדיים הוכרו כ'מוסדות חינוך תרבותיים ייחודיים' ושוחררו מיישום תכנית הליבה. חברי כנסת ממפלגת מרצ הביעו התנגדות לאישור החוק, אשר נועד לדבריהם לעקוף את החלטת בג"ץ, ואמרו כי מדובר בשערוורייה ובהנצחת הבורות של תלמידי המגזר החרדי.⁷² גם שופטי בית המשפט העליון בשבתו כבג"ץ ציינו כי החוק שאושר מונע אותם מלפסוק בעניין כרצונם, כלומר נגד תקצובם של מוסדות אלו.⁷³

על אף התמורות שחלו במעמדם של מוסדות החינוך החרדיים, אלפי חרדים הפגינו במחאה על מצבם במערכת החינוך, המצריך לטענתם משא ומתן תמידי בין חברי הכנסת החרדים למשרד החינוך והממשלה. הם טענו כי בנסיבות אלה נפגע מעמדה של התורה וביקשו לשים לכך קץ.⁷⁴ מנגד נשמעו תגובות שלפיהן פטירתם של החרדים מתכנית הליבה היא צעד הרסני, המעמיק את הקרע בין הציבור החילוני לציבור החרדי, אשר יביא לאבדן המדינה.⁷⁵ עוד נטען כי בשל הגידול בזרם החינוך החרדי, הנמנע ככל הניתן מיישום תכנית הליבה, לא ירחק היום שיהיה במדינה רוב אנטי-ציוני המתנגד לה וכי על אוכלוסיית הרוב לעצור תהליך זה ככל העולה בידה.⁷⁶

ראש עיריית תל אביב רון חולדאי אמר בנושא יישום תכנית הליבה כי חייבת לבוא התפכחות, ואולי אף התמרדות, בקרב הרוב האזרחי הדומם, שכן החרדים

- 72 אריק בנדר, 'ישיבות יזכו לפטור מלימוד תוכנית הליבה', מעריב: www.nrg.co.il/online/1/ART1/764/166.html תאריך פרסום 23.7.2008, תאריך אחזור 6.11.2012.
- 73 בג"ץ 4805/07 ובג"ץ 6343/07, אתר בתי המשפט: elyon1.court.gov.il/files/07/050/048/r28/07048050.r28.htm תאריך פרסום 27.7.2008, תאריך אחזור 6.11.2012.
- 74 עידן יוסף, 'ירושלים: אלפי חרדים הפגינו נגד תוכנית הליבה', חדשות מחלקה ראשונה: www.news1.co.il/Archive/001-D-182373-00.html תאריך פרסום 10.12.2008, תאריך אחזור 6.11.2012;
- קובי נחשוני, 'הפגנה חרדית: "לא" לפיקוח וכספי המדינה': www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3636039,00.html Ynet: תאריך פרסום 9.12.2008, תאריך אחזור 6.11.2012.
- 75 נחמיה שטרסלר, 'סוף הבית השלישי', הארץ: www.haaretz.co.il/opinions/1.1273284 online: תאריך פרסום 28.7.2009, תאריך אחזור 6.11.2012.
- 76 בן דרור ימיני, 'החלה הספירה לאחור', מעריב: www.nrg.co.il/online/1/ART1/938/034.html תאריך פרסום 5.9.2009, תאריך אחזור 6.11.2012.

מטפחים בורות והם בבחינת מעמסה על החברה הישראלית.⁷⁷ הצעת חוק שהעלו ציפי חוטובלי ממפלגת הליכוד, מאיר שטרית מקדימה ועינת וילף מהעבודה ביקשה לאכוף את יישומה של תכנית הליבה במוסדות החינוך החרדיים ולבטל פטורים קודמים שניתנו למוסדות אלה.⁷⁸

דרישות נוספות ליישם את תכנית הליבה המשיכו לעלות,⁷⁹ ונמתחה ביקורת על אזלת ידה של המדינה בסוגיה זו ועל הפערים בין הנאמר בחוק ובין יישומו.⁸⁰ אפילו תנועת נאמני תורה ועבודה, השייכת למגזר הדתי-ציוני, התגייסה לתמוך בשר החינוך גדעון סער במאמציו למנוע הענקת תקציבים ממלכתיים למוסדות חינוך חרדיים שאינם מיישמים את תכנית הליבה.⁸¹ מנגד

77 יהלי מורן זליקוביץ', 'חולדאי: חרדים מטפחים בורות, לשקול מרד אזרחי', אתר כלכליסט:

www.calcalist.co.il/local/articles/0,7340,L-3403268,00.html תאריך פרסום 2.5.2010, תאריך אחזור 6.11.2012

78 אריק בנדר, 'יוזמה: לכפות לימודי ליבה על החרדים', מעריב:

www.nrg.co.il/online/1/ART2/130/667.html תאריך פרסום 10.7.2010, תאריך אחזור 6.11.2012

79 אביעד גליקמן, 'עתירה לבג"ץ: לחייב לימודי ליבה אצל כל החרדים':

[Ynet: www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3890034,00.html](http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3890034,00.html) תאריך פרסום 16.5.2010, תאריך אחזור 6.11.2012

יאיר הרוש, 'יחיאל לסרי: בעד "לימודי הליבה" בבתי"ס חרדים', Mynet אשדוד:

www.mynet.co.il/articles/0,7340,L-3943862,00.html תאריך פרסום 25.8.2010, תאריך אחזור 6.11.2012

תומר ולמר ואביעד גליקמן, 'מיליונים קוצצו ממוסדות חרדים שלא לימדו ליבה':

[Ynet: www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3948643,00.html](http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3948643,00.html) תאריך פרסום 2.9.2010, תאריך אחזור 6.11.2012

אור קשתי, 'עתירה: רק שני מפקחים בודקים יישום תוכנית הליבה בחינוך החרדי', הארץ [online: www.haaretz.co.il/misc/1.1415214](http://www.haaretz.co.il/misc/1.1415214) תאריך פרסום 5.6.2007, תאריך אחזור 6.11.2012

80 טלילה נשר, 'אין פיקוח על החינוך החרדי', גלי צה"ל און-ליין:

www.glz.co.il/newsArticle.aspx?newsid=77682 תאריך פרסום 16.2.2011, תאריך אחזור 6.11.2012

'תרמית הליבה', אתר חדו"ש:

www.hiddush.co.il/%D7%9E%D7%90%D7%9E%D7%A8-2453-0-%D7%AA%D7%A8%D7%9E%D7%99%D7%AA_%D7%94%D7%9C%D7%99%D7%91%D7%94.aspx תאריך פרסום 9.7.2010, תאריך אחזור 6.11.2012

81 יצחק טסלר, 'כנס רבנים וח"כים חרדים נגד לימודי ליבה', מעריב:

www.nrg.co.il/online/1/ART2/167/819.html?hp=1&cat=468 תאריך פרסום 18.10.2010, תאריך אחזור 6.11.2012

המשיכו להישמע קולות (בעיקר מן המגזר החרדי) נגד הדרישה ליישם את תכנית הליבה במגזר החרדי, אשר לוו בקריאה להיאבק בדרישה זו.⁸² החרדים טענו בתוקף כי המצב הקיים, שתכנית הליבה אינה מיושמת בו במוסדותיהם, הוא חלק מן הסטטוס-קוו ואין להפר אותו.⁸³

ניתוח ודין

שתיים ממטרות גיבושה של תכנית הליבה היו להשפיע על הזהות הקולקטיבית של החברה הישראלית ולהטמיע בה ערכים של אחדות ולכידות חברתית.⁸⁴ מרגע שעלתה סוגיה זו לשיח הציבורי בסוף שנות התשעים, היא תפסה מקום נכבד בשיח בתחום הדת והמדינה, ומאז ואילך המשיכה להופיע בעקביות ובאינטנסיביות; סוגיית יישום תכנית הליבה השפיעה אפוא על מרכיב הדת והמדינה בזהותה של החברה הישראלית.

בחלק הראשון של דיוננו הוצגו שני דגמים לתיאור דפוסיו של השסע הדתי-חילוני המאפיין את החברה הישראלית ואת זהותה הקולקטיבית, וכעת ייבחנו דגמים אלה באמצעות סוגיית המאבק סביב תכנית הליבה, כפי שתואר בחלק הקודם. כך יהיה אפשר להכריע אם אופיו של מרכיב הדת והמדינה בזהות הקולקטיבית הישראלית הוא משברי או הסדרי.

- 82 "נאמני תורה ועבודה" נגד תקציב בתי ספר שלא ילמדו את תוכנית הליבה, אתר נאמני תורה ועבודה: toravoda.org.il/node/346 תאריך אחזור 6.11.2012.
- 82 ניצן ארליך, 'חבר-הכנסת מיכאל בן-ארי: החינוך החרדי – הליבה של ישראל', כיכר השבת האתר החרדי: www.kikarhashabat.co.il/%D7%94%D7%97%D7%99%D7%A0%D7%95%D7%9A-%D7%94%D7%97%D7%A8%D7%93%D7%99.html תאריך פרסום 4.5.2010, תאריך אחזור 6.11.2012;
- טסלר 'כנס רבנים וח"כים חרדים נגד לימודי ליבה'; שמעון כהן, 'יהדות התורה מבטיחה מאבק נגד חיוב לימודי ליבה', אתר ערוץ 7: www.inn.co.il/News/News.aspx/209015 תאריך פרסום 8.9.2010, תאריך אחזור 6.11.2012.
- 83 מוטי לוי, 'חרדים על לימודי הליבה: אין לשנות את הסטטוס קוו', וואלה!חדשות: <http://sports.walla.co.il/?w=/22/1744616> תאריך פרסום 17.10.2010, תאריך אחזור 6.11.2012.
- 84 כוח המשימה הלאומי לקידום החינוך בישראל, 'כתב מינוי': cms.education.gov.il/Education/CMS/Units/Ntfe/KtavMinuy תאריך פרסום 21.9.2013, תאריך אחזור 6.11.2012.

המאבק בראי הדמוקרטיה ההסדרית

כאמור, דון-יחיא טען כי לדפוס השסע הדתי-חילוני אופי הסדרי, והסביר כי תנאי לכך הוא שותפות רעיונית בנוגע לאחדות המדינה. מתיאור מקרה הבוחן אפשר לראות שתנאי זה החל להתערער; אמנם לא נודעה פלגנות הרסנית שבגללה החלו צעדים לפירוק המדינה, אך בתגובות שונות למאבק סביב הדרישה ליישום תכנית ליבה בחינוך החרדי, בעיקר בעת האחרונה, שימשו מונחים כמו 'התמרדות'⁸⁵ ומנגד אף נטען כי בהחלטתו קובע בג"ץ כי מדינת ישראל אינה מדינת היהודים.⁸⁶ אמנם אין לראות בתגובות אלה ביטוי לפירוקה של המדינה, אך בהחלט יש בהן כדי להצביע על סדקים בשותפות הרעיונית בנוגע לאחדות המדינה.

תנאי נוסף לדגם ההסדרי שתיאר דון-יחיא הוא הנכונות לוותר חד-צדדי. מלבד העובדה שיש בתגובות השונות שנשמעו משני הצדדים כדי להעיד על ירידה בנכונות לויתורים, עלייתה של סוגיית תכנית הליבה לשיח הציבורי והישארותה העיקשת בו מעידות על ירידה חדה של נכונות הרוב לויתורים חד-צדדיים, וניכר לעין המאבק נגד ויתורים מסוג זה.

לדברי דון-יחיא, דגם הדמוקרטיה ההסדרית מתאפיין גם בפיתרון הסטטוס-קוו: הסדר לא רשמי המאפשר להימנע מהכרעות בנושאי דת ומדינה הנתפסים כסלע מחלוקת. אמנם לא נודעה דרישה מוצקה להתנער מן הסטטוס-קוו, אך היה אפשר לראות כי הסכם זה שירת את שני הצדדים כדי לחזק את טענותיהם. התומכים ביישום תכנית הליבה במוסדות החינוך החרדיים טענו כי מהלך זה הוא חלק בלתי נפרד מן הסטטוס-קוו וכי אי-יישומה הוא הפרה ברורה שלו. המתנגדים ליישום תכנית הליבה טענו כי דווקא הדרישה ליישם את התכנית במוסדות חינוך מן המגזר החרדי מפרה את הסטטוס-קוו. אם כן, כאמור, לא נשמעה דרישה להתנער מן ההסכם, אך הוא בהחלט אינו משמש גורם מאחד, שכן כל צד נאחז בפרשנות אחרת שלו לחיזוק טענותיו.

גם עקרון הדה-פוליטיזציה שציין דון-יחיא כאחד ממאפייני הדגם שהציג אינו בא לידי ביטוי במאבק סביב יישום תכנית הליבה, שכן על פי עיקרון זה נמנעים מלפתור סוגיות מהותיות בממשלה כדי לא לייחס לסוגיה אופי לאומי, אלא להציגה כבעיה מקומית ונקודתית בלבד, ואילו ההתמודדות עם סוגיית תכנית הליבה התחוללה רובה ככולה בזירה הפוליטית, וכללה הצעות חוק,

85 זליקוביץ', 'חולדאי: חרדים מטפחים בורות, לשקול מרד אזרחי'.

86 ראו את תגובתו של הרב פרוש להחלטת בג"ץ, שרביט, 'בג"צ: מוסדות חינוך חרדים המלמדים רק לימודי קודש – לא יתוקצבו'.

חקיקת חוקים, הקמת ועדות ממשלתיות, מעורבות ערה של חברי כנסת, של ראש הממשלה ושרי החינוך, ואף השפעת הסוגיה על משא ומתן קואליציוני בין אריאל שרון לסיעת 'יהדות התורה'.

לעומת המאפיינים שצוינו עד כה, עקרון הפשרה – מאפיין נוסף שציין דון-יחיא – בא לידי ביטוי במשא ומתן הקואליציוני אשר הוזכר לעיל. על פי עיקרון זה, ישנה נטייה להיעתר להסכמים המגיעים כחבילה ונתפסים כאוסף של יתרונות ולא כסוגיה נקודתית חסרת מוצא, ואכן, למרות הסתייגותה של סיעת יהדות התורה מהצטרפות לקואליציה, היא הסכימה לכך רק לאורו של הסכם קואליציוני שהיא השיגה בו את מבוקשה בכמה תחומים. אף על פי כן, לא די במאפיין זה כדי לטעון לדפוס של הסכמיות בשיח הדתי-חילוני, ויש לבחון אותו לעומת המאפיינים האחרים.

דון-יחיא הסביר כי אף שההסדרים הקיימים בתחום החינוך מעגנים את השונות (שכן הם מעניקים לגיטימציה לכל צד), הם גם משמשים גורמים ממתנים מאחר שהם גורמים לשני הצדדים להשקיע מאמצים רבים בפתרון הסוגיה, המתאפיינים בהסכמה ובשיתוף פעולה. כאשר בוחנים את המאבק בנושא תכנית הליבה אפשר לראות כי לא כך הדבר; אמנם נעשו מאמצים לפתור את הסוגיה (באמצעות ועדת שושני וועדת דוברת למשל), אך צעדים אלה לא נעשו מתוך הסכמה ושיתוף, והם אף ליבו את המאבק. הלחץ שהפעילו המצדדים בתכנית הליבה בדרישתם העיקשת ליישמה במוסדות החינוך החרדי אכן עורר את מקבלי ההחלטות לנסות לפתור את המצב, אך היעדר שיתוף פעולה והיעדר שפה משותפת בין הצדדים הביאו למאבק, ולא להסכמה ושיתוף. מה גם שתוצריהם של הניסיונות ליישב את הסוגיה, כגון הוועדות שהוקמו ופסקי בג"ץ, עוררו ביתר שאת את התנגדותם של החרדים, ולמעשה הביאו להחרפת המאבק.

המאבק בראי הדמוקרטיה המשברית

בדגם שהציגו כהן וזיסר פורטו דפוסי השסע הדתי-חילוני בדרך שונה, המנוגדת לדגם הדמוקרטיה ההסדרית. לדבריהם, דפוסי השסע הדתי-חילוני מתאפיינים במשבריות, ולא בהסכמיות. הם מסבירים כי משנות התשעים נעשו דפוסי השסע הדתי-חילוני משבריים בעקבות שינויים חברתיים ופוליטיים שהתרחשו בעשור שקדם לתקופה זו. לדבריהם שנים אלה מתאפיינות בחוסר נכונות לקבל הסדרים בתחום הדת והמדינה, וטענתם עולה בקנה אחד עם תיאור המאבק שהתחולל בנושא תכנית הליבה. אחת מנקודות הפתיחה של המאבק היתה העתירה לבג"ץ שהגיש פריצקי, לנוכח חוסר הרצון לקבל את המצב הקיים

בתחום הדת והמדינה. שרשרת התגובות הציבוריות שבאה בעקבות עתירתו ממחישה ביתר שאת את טענתם של כהן וזיסר בדבר אי-הרצון לקבל הסדרים מתחום הדת והמדינה. גם כישלונם של הניסיונות להסדיר נושא זה מבטא חוסר נכונות זה.

כהן וזיסר טענו כי דבקות בערכים ליברליים-מערביים היא שמביאה לאי-נכונות זו, ואכן הטענה המרכזית נגד אלה שאינם מאמצים את תכנית הליבה היא כי הם פוגעים בדמוקרטיה ובשוויון. מלבד זה, מטרותיה של ועדת דוברת, כפי שהוזכרו בדו"ח הוועדה הסופי ובדבריה של שרת החינוך לימור לבנת, כללו הנחלת ערכי שוויון וצדק. עוד טענו כהן וזיסר כי כחלק מן השינויים שהתחוללו, סוגיות הנוגעות ליחסי דת ומדינה בעיני החברה כמהותיות וכמעצבות את הזהות הקולקטיבית הישראלית, ולכן ויתורים בגינן נחשבו הרי גורל. ואכן, מן התיאור בחלק הקודם עולה כי אופי המאבק בעניין תכנית הליבה תואם גם טענה זו. בחינה של כלל התגובות המוצגות בחלק הקודם (משני הצדדים) מעלה כי המאבק בעניין תכנית הליבה הוא מאבק מהותי, ולא נקודתי. אופייה של המדינה הוטל בספק על ידי שני הצדדים; מן הצד החילוני נטען כי אם לא תיושם תכנית הליבה, הדבר יביא לעלייה של כוחות אנטי-ציוניים, לפגיעה באופייה הדמוקרטי של המדינה ובסופו של דבר לאבדנה, ואף נשמעו קולות שקראו לרוב להתמרד נגד המיעוט. מנגד, מן הצד החרדי נטען, כאמור לעיל, כי משמעות החלטת בג"ץ היא שמדינת ישראל אינה מדינת היהודים, והיו שהביעו חשש שמא ייפגע מעמדה של התורה.

גם טענתם של כהן וזיסר כי תקופה זו מתאפיינת בהשפעה רבה של קבוצות קיצוניות (משני הצדדים), יותר מזו של קבוצות מתונות מן המרכז הפוליטי הולמת את סוגיית המאבק סביב תכנית הליבה. אמנם לא גורמים קיצוניים אלא שרי חינוך ממפלגות מתונות (כמו לימור לבנת וגדעון סער ממפלגת הליכוד, ויולי תמיר מהעבודה) גיבשו את התכנית וניסו ליישמה בכלל מוסדות החינוך (או לדחות את יישומה, במקרה של שרת החינוך יולי תמיר), אך רובן המכריע של התגובות והפעולות באו מצד חברי סיעות ומפלגות שאינן מן המרכז הפוליטי, כמו שינוי, יהדות התורה, ש"ס ומרצ. כהן וזיסר מתארים כי השפעתם של קולות קיצוניים אלה על המרכז הפוליטי גדולה ואף משתקת, ואכן אפשר לראות כי אף שנעשו ניסיונות רבים להגיע להסדר, ואף שנודעו לכל צד הצלחות להשיג את מבוקשו, הסוגיה לא באה על פתרונה ותכנית הליבה עודנה סלע מחלוקת בשסע הדתי-חילוני. טענתם מתחזקת ביתר שאת משום שהסדרת הנושא היתה מטרתם של שרי חינוך שהגיעו ממפלגות מרכז, ופעולותיהם שותקו במידה רבה על ידי הקולות הקיצוניים משני הצדדים, שלא היו נכונים לבצע ויתורים.

כהן וזיסר מסבירים כי דמוקרטיה הסדרית למעשה טומנת בחובה את התהליכים שעתידיים לערער עליה ולעשות אותה משברית. אמנם עקרון אי-ההכרעה למשל מאפשר להימנע מהכרעה כדי לא להביא להחרפת המצב, אך בו בזמן נוצר מצב ששום צד אינו מרוצה, ולפיכך נשאר פתח לעימות, והסיכוי לפרוץ עימות אף עלול לגדול. תיאור התהליכים שהובילו למאבק בנושא תכנית הליבה מאפשר לראות כי המצב שקדם לו עולה בקנה אחד עם טענתם של כהן וזיסר; השימוש בפתרון הסדרי בתחום החינוך טמן בתוכו את האופציה לעימות, וזה פרץ בסוף שנות התשעים ונמשך עד היום.

כהן וזיסר מסבירים כי עלייתה של תפיסת 'האקטיביזם המשפטי' משמשת זרז לדמוקרטיה משברית, הן מאחר שבעקבותיה חל גידול במספר העתירות לבג"ץ, והן כי לפי תפיסה זו בית המשפט אינו נחשב ניטרלי, אלא כמייצג ערכים ליברליים-מערביים.⁸⁷ ואכן, מהלך הדברים בסוגיית תכנית הליבה תואם את טענתם של כהן וזיסר. אחת מנקודות הפתיחה המרכזיות של המאבק היתה עתירה לבג"ץ (שכאמור, נעשה פתוח יותר לקבלת עתירות), וגם לאחר מכן שימשו עתירות לבג"ץ לצורך המאבק. מלבד זה, לאורך המאבק הועלו טענות נגד בג"ץ אשר לזניחת ערכים פרטיקולריים (נטען כי החלטתו עושה את המדינה לא יהודית) – ומשמעו של צעד זה צידוד בערכים אוניברסליים. אם כן, אפשר לראות כי מעורבותו של בג"ץ שזורה לכל אורך המאבק וכי שני הצדדים השתמשו בו שימוש נרחב, כלומר בג"ץ אכן שימש זרז להחרפת העימות ולחזיוקם של תהליכים משבריים.

סיכום ומסקנות

מטרתו של מאמר זה היתה לבחון את דפוסי השסע הדתי-חילוני, שמהווה אחד ממרכיביה של הזהות הקולקטיבית הישראלית, ולעמוד על אופיים. כדי לעשות זאת נבחנו תאוריות מנוגדות בנוגע לאופי דפוסי של השסע באמצעות סוגיה בתחום זה – המאבק סביב תכנית הליבה.

בניתוח מקרה הבוחן באמצעות טענותיהם של החוקרים השונים היה אפשר לראות כי אופיו של המאבק על תכנית הליבה עולה בקנה אחד עם קביעותיהם של זיסר וכהן בדבר אופיו המשברי של השסע הדתי-חילוני, יותר מאשר עם דבריו של דון-יחיא, הסבור שאופיו של השסע הסדרי. נמצא כי ההתנהלות

לא התאפיינה בשיתוף פעולה ובהסכמה, מתוך נכונות לווייתורים ושימוש בהסדרים כדי להימנע מהחרפה, כפי שתיאר דון-יחיא. ההפך הוא הנכון, שכן מרגע שעלתה הסוגיה לשיח הציבורי היא התאפיינה בתחושת מאבק ערכי, אשר פשרות כחלק ממנו נתפסו הרות גורל לאופייה של המדינה, כפי שהציגו זיסר וכהן. יש לסייג את האמור לעיל ולומר כי התאמה זו אינה מוחלטת, שכן לא נבחנו כל המאפיינים שהוצגו בדגמים התאורטיים שהניחו החוקרים. נוסף על כך, יש מקום לבחון את הדגמים באמצעות סוגיות נוספות ובכלים שונים (כגון שימוש במדדים ובסקרים).

לאחר הצגת המסקנות, יש להדגיש את החשיבות הרבה בעריכת מחקרים נוספים בתחום זה. ראשית, לאחרונה נשמעים קולות מן המגזר החרדי אשר אינם דוחים כליל את לימודי החול במוסדות החינוך החרדי (לדוגמה: גישתו של הרב חיים אמסלם, חבר כנסת לשעבר מטעם ש"ס). אמנם מגמה זו בהחלט בבחינת דעת מיעוט, והיא גם יוצאת מן המגזר החרדי-מזרחי, אשר ממילא גילה פתיחות ללימודי חול יותר מן המגזר החרדי-אשכנזי, אך אפשר שהיא מעידה על רוב אשר 'חבוי מתחת לפני המים' ותומך בעמדה זו. טרם הסתמן לאן מועדות פניה של אותה מגמה, אך אם תזכה תפיסה זו לתמיכה בקרב חלקים מן הציבור החרדי, תישבר הדיכוטומיה הממלכתית-חרדית שמאפיינת את המאבק ויתחוללו תמורות שישפיעו עליו בצורה חסרת תקדים.

גם השפעתן הגוברת בתקופה האחרונה של הגישות הרב-תרבותיות והפוסט-מודרנית מעלה את החשיבות שבעריכת מחקרים נוספים בתחום זה. כפי שצוין במאמר, הטענות שעלו מן המגזר החרדי נושאות אופי פלורליסטי (לרוב לא במתכוון) אשר נשען על גישות פוסט-מודרניות, כגון קולות שטענו כי בחיובם ליישם את תכנית הליבה נשללת זכותם לחנך את ילדיהם על פי ערכיהם, כלומר השפעותיהם הגוברות של הרב-תרבותיות והפוסט-מודרניזם עשויות להביא להכרה מלאה בזכותו של המגזר החרדי לחנך את ילדיו בהתאם לערכיו, בלי לדרוש ממנו להנחיל ערכים שמתנגשים עם חינוך זה. תמורה מעין זו תשפיע מאוד על המאבק סביב תכנית הליבה, ואולי אף תביא לסיומו.